

Oláh Sándor

Gyakorlati gondolkodásmód és megmerevedett etatizmus (1940–1944)

1940 őszén, a 2. bécsi döntést követő erdélyi bevonulást fogadó öröm és eufória gyorsan elült, amikor a két országrész „egybehangelése” keretében megkezdődött a trianoni területen érvényes törvények, adózási szabályok kiterjesztése, az árviszonyok átalakítása. Állam és társadalom viszonyában, illetve a társadalmi csoportok közötti és csoportokon belüli kapcsolatokban hamarosan konfliktusok, feszültségek követték az eufóriát. Írásunkban két székelyföldi megye – Csík és Udvarhely – példáján a társadalmi csoportok állammal szembeni és csoportközi viszonyulásainak alakulását vizsgáljuk korabeli sajtóanyagok és levéltári források alapján.

ÁLLAM ÉS TÁRSADALOM

Az erdélyi elit – és az Erdélyből származó közszerplők – politikai és közéleti diskurzusainak fókuszában a „visszatért” terület társadalmi, gazdasági felemelésének sürgetése állt. A közéleti fórumokon megszólalók az országrészek közötti fejlettségi különbségek kiegyenlítését az állam feladatának tekintették. A közhangulatnak ezt az elvárását a Teleki-kormány azonnal beinduló bőkezű támogatáspolitikája is megerősítette, illetve eleve generálta is. A miniszterelnök Erdély-politikájában „[n]em volt olyan összeg, amit ne utalt volna ki szemrebbenés nélkül a terület infrastruktúrális, szociális hálózatának fejlesztésére [...] a kormány első számú belpolitikai célja, megelőzve minden mást (zsidókérdés, földreform, szociális törvénykezés) Észak-Erdély reintegrálása volt.”¹

A közszerplők uralkodó diskurzusában (elsősorban a sajtóanyagokban) az állam megszemélyesített entitás: általában mint megértő, jóságos, adományozó fél jelenik meg, akivel szemben a támogatottaknak hálásaknak, engedelmeseknek kell lenniük. Jóllehet a méltánytalannak tartott forráselosztások kapcsán a kormányzati támogatásokat kísérő elismerő, hálálkodó diskurzusba olykor elégedetlenkedő hangok is keveredtek.

Volt azonban egy másik diskurzustípus is Erdélyben, amely a megnagyobbodott országban az állam és a társadalmi szervezetek viszonyát kritikusan szemlélte, bírálóan viszonyult az állami intézmények kiterjesztett hatásköréhez és a társadalmi szervezetek önállóságának szükségességét hangsúlyozta.

A kolozsvári *Hitel* cikkírója szerint például a visszacsatolás után „súlyosan merült fel azonban a probléma, hogy ezek a népben gyökerező szervezetek [a szövetke-

1 Ablonczy 2004: 165–166.

zetek, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület – O. S.] miként illeszkedjenek bele az állam irányította gazdasági rendbe. A centralizáció és a decentralizáció kérdései ütköztek egymással. A volt trianoni Magyarország kényszerűen etatizáló hajlama került szembe Erdély önkezdeményező jellemével. Nyíltan merült fel a kérdés, hogy meddig kell és meddig szabad hatnia az állami beavatkozásnak, hol húzható meg a helyes határvonal. Erdélyben, mint minden más területen, a gazdasági téren is arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a jövő államrendje feltétlenül az autonómiák egybehangolt összességére épül fel és ezért szállnak síkra”.²

Ez a vita a négy év alatt rejtetten végig jelen volt a közéletben. Az erdélyieknek gyakran szoros és kényelmetlen volt az állami gyámkodás. A *Hitel* egyik jegyzetírója 1944-ben is úgy vélte, „szükség van arra, hogy az állami közigazgatás egészséges decentralizációja tovább folyjék. A minisztériumoknak megnövekedett hatásköréből sok mindent vissza lehet utalni a törvényhatóságok ügykezelésébe.”³

A lokális autonómia, a saját ügyek önálló intézésének igénye vidéki társadalmi ideálok, eszmék maradtak a visszatért Észak-Erdélyben: „A decentralizáció szükségességéről és hasznáról, időszerűségéről vagy éppen sürgősségéről beszélni ma már aligha lehet, anélkül hogy az ember fejére ne olvassák a politikai közhely vádját [...] És mégis alig lesz valami valósággá abból, aminek már régen meg kellett volna valósulnia. Sorskérdéssé lett az, ami egyébként csak egy igazgatási kérdés lenne. Budapest mellett nem tud érvényesülni a magyar vidék”⁴ – cikkezett a *Hitel* 1944-ben.

Az állam és társadalom viszonyában a centralisztikus irányítás és az önállóság, a szokásjog gyakorlásának igénye közötti konfliktus legélesebben az erőforrások (erdő, föld) fölötti rendelkezési jogosultságok körül bontakozott ki. A székely közbirtokosságok keretében a 19. század végi arányosítások óta sem tűnt el teljesen a közerdők használatának gyakorlatából az egyenlő részesedés szokásjoga. Csík megyében némely közbirtokosság a törvényes szabályozások szerinti egyenlőtlen haszonrészesedés alkalmazása miatt még a negyvenes évek elején is szembeszállt a hatóságokkal. Csík megye alispánja egyik 1941. tavaszi jelentésében arról számolt be, hogy „habár lassan de megindult a közbirtokosságok belső életében a tisztuló folyamat. A magyar erdőtörvények értelmében sok közbirtokosság átalakult erdőbirtokossági társulattá. Ezekkel az átalakulásokkal kapcsolatban a lehetőségekhez mérten kiigazították a névjegyzékek s végleges megállapítást nyertek a haszonrészesedések. Fel kell azonban hívnom az illetékesek figyelmét, az egyes közbirtokosságoknál mutatkozó ama tünetekre, hogy az arányosítási eljárás rendjén ítélettel megállapított arányrészesedéssel szemben az *egyenlőség érdekében* sok helyen nagyon agresszív magatartást tanúsítanak, elannyira, hogy az bátran volna kommunisztikusnak minősíthető.”⁵

Az alispán jelentésében a hatóságoknak a közbirtokosságok békítésére kompromisszumos megoldást javasol: „a kicsi és erdő nélküli Magyarország erdőtörvényeinek sokszor a helyi viszonyokra nehezen alkalmazható rendelkezései a törvény szel-

2 Zathureczky 1942: 214–215.

3 László 1944.

4 *Hitel* 1944. 2. 122.

5 *Csík vármegye Hivatalos Lapja* 1941. 21. 230.

lemének szem előtt tartásával, de a helyi szükségleteket is kielégítő módon nyerjenek alkalmazást.”⁶

1942-ben a rendeletek végrehajtása, az erdősítési hátralékok törlesztése helyett Csík megyében „az erdőbirtokossági társulatok nagy részének tavaszi közgyűlésén igen gyakran tapasztalható a törvényekkel való merev szembehelyezkedés és egyes kérdések megoldásánál igen ritka a törvények tisztelete mellett az egyhangú határozat. A legkisebb szándék sem tapasztalható a vágások beerdősítésére, de még a kopár területek, a partvédelem, árvizek megakadályozása végetti ültetésekre sem. A birtokosok ezen magatartása később nagyon meg fogja bosszulni magát” – jósolta az alispán.⁷

Az erőforrások felett rendelkezést kisajátító állam és a gazdasági, társadalmi szakszervezetek (önrendelkezésének maradványait) őrző falusi székely közösségek érdeklentéi Csík megyében az egykori nagy közös vagyon, a Csíki Magánjavak körüli konfliktusokban kerültek felszínre. A vagyonkomplexum (kiterjedt erdőterületek, kaszálók, legelők, betáblázott ingatlanok, iskolák, stb.) létrejötté a székely határórség szervezésének időszakába nyúlik vissza. Az első világháborút megelőzően a vagyon becslött értéke 105.820.000 magyar korona volt. Az 1897-es *Alapszabály* értelmében a vagyon tulajdonosai a volt határőr családok 52 községben élő leszármazottai. Ennek vagyonnak autonóm igazgatás formájában az volt a feladata, hogy tulajdonosainak kulturális és jóléti céljait szolgálja.⁸ Az 1921-es román földreformtörvény a vagyonkomplexumból 34.145 kataszteri holdat kisajátított, majd 1923-ban a részleges vagyon-kisajátítást teljes vagyonelkobzással helyettesítette.⁹

A határőr székelyek leszármazottainak köztulajdonát román államtól a két világháború közötti időszakban – nemzetközi fórumokra is eljutó¹⁰ – pereskedés után sem sikerült visszaszerezni. A bécsi döntés után az egykori tulajdonosok az ősi közbirtok mielőbbi tulajdonjogi rendezését várták. A 6010 – 1941.M.E. számú miniszteri rendelet volt az első lépés, amely tisztázni kívánta a helyzetet. A csíki székelyek csalódottan vették tudomásul, hogy a magyar állam sem állítja őket vissza jogaikba: „A rendelet szerint a vagyon kisajátítási célokra igénybe nem vett részét az alispán elnökletével 8 tagú igazgató választmány veszi át. Az igazgató választmány tagjait a megye törvényhatósági testülete választja. A vagyon kiosztott részét zárgondnoki kezelésbe veszik. A zárgondnokot a vagyon felügyeletével megbízott vallás és közoktatásügyi miniszter nevezi ki.”¹¹

A rendelkezést a Csík megyében heves ellenkezéssel fogadták. A törvényhatósági gyűlésen – amikor el kellett volna fogadni a rendelkezést és meg kellett volna választani az igazgatótanácsot, a képviselők többsége ellenállt. A felszólaló dr. Pál Gábor országgyűlési képviselő történelmi és jogi érvekkel bizonyította, hogy „a kormány rendelkezése ellenkezik azzal a harccal, melyet másfél évtizeden keresztül

6 *Csík vármegye Hivatalos Lapja* 1941. 21. 231.

7 *Csík vármegye Hivatalos Lapja* 1942. 14. 112.

8 Oláh-Gál 1998: 78–79.

9 Olti 2003: 78.

10 Dr. Pál Gábor, Csík megye országgyűlési képviselője 1929. július 15-én panaszt terjesztett a Népszövetség elé. A Csíki Magánjavak panaszára vonatkozó teljes dokumentáció megjelent a Népszövetség hivatalos lapjában a *Journal Officiel*-ben. Lásd Oláh-Gál 1998: 77.

11 *Csíki Lapok* 1941. augusztus 17.

a vagyon érdekében jogtalan, minden alapot nélkülöző román intézkedésekkel szemben folytattak [...] kétségbevonhatatlanná kell tenni minden időkre a csíki székely határőrök leszármazottjainak tulajdonjogát. Nem lehet kinevezett törvényhatóságra bízni a vagyon igazgatóságának megválasztását. Kinevezett elnök nem állhat a vagyon élén” – érvelt dr. Pál Gábor. Egy másik felszólaló szerint „a helyes megoldás az lett volna, ha a kormány egyszakaszos rendelettel megállapítja: a román agrárbíróóság Csíki Magánjavakra vonatkozó határozata törvénytelen volt. A vagyon a csíki határőr-családok leszármazottjaié. A tulajdonosok az 1909-es, szabályszerűen jóváhagyott alapszabályok szerint birtokba és kezelésbe veszik.” Végezetül a „törvényhatósági bizottság nagy többséggel dr. Pál Gábor javaslata mellett foglalt állást. Eszerint emlékiratban ismertetik a kormánnyal a helyzetet. Addig a választásokat nem tartják meg.”¹²

Hiába szerepelt a visszacsatolás után állandóan napirenden a csíkmegyei székely nép kívánsága, hogy rendezzék azokat a változásokat, amelyek a két világháború között történtek a közvagyonok állapotában, a méltányosnak gondolt jóvátétel késett. 1942 tavaszán a négy székely megyéből 50 tagú gazdaküldöttség kereste fel Bánffy Dániel földművelésügyi minisztert és kérte, hogy az agrártörvénnyel „a románok által kisajátított 150.000 hold erdő és legelő területet újból a székelység szolgálatába állítsák”.¹³ A miniszter, „mint erdélyi ember” ígéretet tett, hogy szorgalmazni fogja a székelyek panaszainak orvoslását. A Csíki Magánjavak fölötti rendelkezési hatáskör visszaállítását 1943 nyarán is türelmetlenül várta a vagyonközösség: „Csíkmegye székely lakosságát elsörendűen érdeklő ügy tengeri kígyóvá vált. A vagyonközösség vagyona – amely pedig hivatva volna, hogy olyan különlegesen csíki gazdasági kérdéseket oldjon meg, amelyek keresztülvitelében az államhatalom akadályozva van – változatlanul nem az arra jogosultak által kezeltetik [...] A visszatérés után a magyar állam lépett a megszálló román állam jogainak birtokába, s így a vagyon birtokába is, azzal a különbséggel, hogy a Csíki Magánjavak ideiglenesen megválasztott igazgatóságának is szerep jutott a vagyon körül, de a vagyon kezelése és a vagyon feletti rendelkezési jog változatlanul állami hatáskör maradt [...] A Csíki Magánjavak székely határőr leszármazott jogosult tulajdonosai élénk érdeklődéssel várják, hogy mikor kerül vissza a tulajdon tulajdonosainak birtokába és kezelésébe s mikor teszi jóvá a magas kormány a visszatérés utáni harmadik esztendőben a román hatalom jogfosztó intézkedéseit a jogosultak teljes megnyugtatóására?”¹⁴

A Csíki Magánjavak vagyona fölötti teljes rendelkezési jogot az egykori tulajdonosok leszármazottjai a magyar államtól sem kapták vissza.

Az állam-társadalom kapcsolat aszimmetrikus erőviszonyai tükröződtek a sajátban gyakran megjelenő vidék-centrum problémában. A Budapest mellett nem érvényesülő magyar vidéken élő vékony elitréteg, a nyilvánosságban identitáskompenzáló, önvédelmi gesztusokat konstruált. Ilyenek voltak azok a művelődési események, amelyekhez kapcsolható volt a centrum-vidék társadalmi, kulturális

12 *Csíki Lapok* 1941. szeptember 14.

13 *Csíki Néplap* 1942. április 15.

14 *Gyergyó és vidéke* 1943. augusztus 13. 33. sz.

egyenlőtlenségeit elutasító ideológia. Egy székelyudvarhelyi irodalmi rendezvény ismertetését 1944 májusában a következő ideologikus szöveg kísérte: „Mert addig, míg szellemi előkelőségeink szellemiségük kibontakozásának első pillanatában elhagyják a magyar vidéket és rögtön a nagy város, a főváros érvényesülésre könnyebb és kényelmesebb életével cserélik fel a kisváros unalmas, egyhangú életét, a magyar vidék úgy szellemileg, mint gazdaságilag lezüllik. Ezért követelte néma tüntetésképpen a székelyudvarhelyi vándorgyűlés Tompa estje – megmutatva a lehetőséget Tompa Lászlón keresztül –, hogy adjunk életlehetőséget a magyar, székely vidéknek a szellemi és gazdasági élet decentralizációjával.”¹⁵

A székelyföldi városok versengtek a központi forrásokból való részesedésért. 1941 szeptemberében Csíkszereda és Gyergyószentmiklós között a tanítóképző létesítése kapcsán merültek fel érdekellentétek: „kifejtettük, hogy Csíksomlyót egy nagy székelyföldi közművelődési központtá kell kifejleszteni. Ide kell helyezni a csíki székely múzeumot is. A tanítóképzőket súlyos hiba máshová helyezni, Csíksomlyónak erre szerzett joga van [...] A meglepetésszerűen és titokzatosan Gyergyószentmiklósról helyezett tanítóképzőnek tehát Csíksomlyón a szebbnél szebb telkek valamelyikére kell székéházat építeni. Gyergyószentmiklós éppen olyan vérünk és szívünk mint Csíkszereda vagy Csíksomlyó. Gyergyószentmiklóson létesítsünk gyári vagy nagyipari üzemeket. Ezzel bőségesen kárpótoljuk a várost a tanítóképzőért.”¹⁶

A székelyudvarhelyiek a Marosvásárhelyre telepített intézmények, hivatalok miatt elégedetlenkedtek, úgy gondolták, hogy Székelyudvarhely háttérbe szorul, holott a városnak „egyedül csak a hivatalok idesúríttása adhatja meg fejlődésének alapját.”¹⁷ 1943 decemberében az elmúlt három év eredményeit méltató *Csíki Néplap* Csíkszeredát a Székelyföld gazdasági és idegenforgalmi központjának minősítette. A fejlődés tényezői nem virágzó gazdasági vállalatok, hanem az ide telepített állami hivatalok: „ma már az a helyzet, hogy egyetlen székely város – Marosvásárhelyet sem kivéve, – nem, rendelkezik annyi hivatallal, mint Csíkszereda.”¹⁸ Nyaralóváros, hivatalnokváros, gazdasági és idegenforgalmi központ: ezek az önműködő pozitív lokális identitástartalmak halmozásával, a kisvárosi elit arcukat kereső igyekezetének termékei.

A lokális villongások mellett a helyi elitek között *területi – regionális feszültségek* is voltak, elsősorban a támogatásokból való részesedések fölötti elégedetlenségek miatt. 1942 decemberében a *Hétfői Székely Népb*ben megjelent cikk az alföldi (Kecskemét, Szabadka, Szentes, Hódmezővásárhely környéke) ONCSA építkezések kapcsán írta: „nem irigyeljük az alföldi vidékek fejlesztésére és korszerűsítésére fordított pénzüsségeket [...] mégis meg kell említenünk, hogy az országos szociális felügyelőiség programjában a Székelyföld terhére – bizonyára csupán elnézésből eredő – aránytalanságokat látunk. Tudtunk szerint csupán Marosvásárhely kapott két-

15 *Székelység* 1944. május IV. évf. 1. sz.

16 *Csíki Lapok* 1941. szeptember 28.

17 *Székely Közélet* 1940. december 7. Bányai János: Hogyan is állunk a székely anyaváros fogalmával?

18 *Csíki Néplap* 1943. december 23.

tucatnyi ONCSA házat, a Székelyföld többi részén a szociális felügyelőség alig építkezett, s Csíkvármegye egész területén sem avattak ONCSA házakat.¹⁹

A javakat újra elosztó állam adományaiért folyó versengés különalkukra, kijárásokra adott alkalmat. Bármilyen szigorúan igyekezett a bürokrácia kézben tartani a forráselosztást, ebben a személyes klientúra – kapcsolatoknak is szerepük volt. Egy képviselőházi beszámoló szerint „a képviselőket meg kell szabadítani az ügyintézés és kijárások egyre több időt igénybe vevő terheitől”.²⁰

Az EMGE vezetői az állam szerepéről, az állami befolyás mértékéről úgy vélekedtek, hogy az érdekképviseleti alapon történjen, a magántőke szerepéről azt gondolták, hogy „a munka diktálja a tőkének, nem pedig fordítva.”²¹

Az udvarhelyi takarékpénztár 1943. évi üzleti jelentésében egy fontos gazdaságpolitikai döntés fölötti elégedetlenség olvasható: „Az általános gazdasági helyzetkép keretében kötelességünknek tartjuk felemlíteni, hogy Udvarhely megye ma is vasút nélkül tengeti életét s a megye határában feltárt földgáz csöveit Dés, Nagybánya és Kolozsvár felé rakják le, míg a három székely megye, melyet illetékes megnyitkozásokban olyan szívesen ölelnek magukhoz, földgáz és részben vasút hiányában, leromlott kisiparral, a nagyipar teljes hiányával és bénított kereskedelemmel küzd a jobb jövőért.”²²

A „bénított kereskedelem” fogalmával a jelentés a négy év egyik legélénkebb társadalmi vitájára utal: a szövetkezet és a magánkereskedelem érdekeit képviselők közötti csatározásokra. A székelyföldi kiskereskedelmet a szabad piaci forgalmon kívül a fogyasztási szövetkezetek hálózata és a magánkereskedelmi egységek bonyolították. A szövetkezeti szerveződések erdélyi múltja, társadalmi szerepe, szolidáris jellege és a piaci törvények szerint működő tőkés kereskedelem közötti ellentétek a visszacsatolás után hamarosan felszínre kerültek. Az Erdélyi Gazdasági Tanács és az iparkamarák kiálltak a magántőke érdekei mellett, míg a társadalmi szervezetek képviselői, az erdélyi politikusok és közéleti szereplők többsége a szövetkezeti eszmét védelmezték.

Az Erdélyi Gazdasági Tanács 1941 nyarán „foglalkozott azokkal az érdekelletétekkel, amelyek a szövetkezetek és a magánkereskedelem között megállapíthatók. A Tanácsnak az a véleménye, hogy a magyar kereskedő osztály kialakulása és megerősödése az erdélyi részeken csak olyan nemzeti érdek, mint a kisembereknek szövetkezetekbe tömörülése. Kéri tehát a Hangyát, hogy ott ahol a magyar kereskedelem kialakulása és megerősödése tapasztalható, szövetkezetek alakulását ne szorgalmazza.”²³

Az Erdélyrészi Hangya marosvásárhelyi közgyűlésén ugyanekkor (1941. júl. 31.) a háromszéki képviselők a hatósági intézmények szövetkezetellenes magatartására panaszkodtak: „rámutatnak arra, hogy amíg a kormány minden eszközzel tá-

19 *Hétfői Székely Nép* 1942. december 28.

20 László 1944: 5.

21 *Erdélyi Gazda* 1943. július 1. 330.

22 MOL Z. 1373. 2 cs. 11 t. Az Udvarhely megyei Takarékpénztár Rt. Székelyudvarhely igazgatóságának jelentései és zárszámadásai 1940–1943.

23 *Csíki Lapok* 1941. július 13. 29 sz.

mogatja az erdélyi szövetkezeti mozgalmat, addig a hatóságok minden eszközzel gátolni igyekeznek annak terjedését és ez a legsúlyosabb panaszra ad okot.”²⁴

Úgy vélem a sajtóban, közéleti fórumokon, politikai, társadalmi szervezetekben folyó vitában a felszín alatt a társadalmi szolidaritás alapeszméje alapján működő korporatív testületek gazdasági tevékenysége, és a kapitalista érdekek, szabadpiaci viszonyok konfliktusáról volt szó. A szabad tőkeáramlásnak nemcsak a szövetkezeti érdekeket védő hivatalnokok taborában, hanem a gazdasági és műszaki szakemberek körében is volt ellenzéke. Szabó István okleveles gépészmérnök *A székelység hivatása a Kárpát medencében* című könyvében a Székelyföld gazdasági fejlesztését az idegen tőke kirekesztésével, szövetkezeti összefogással gondolta el: „meg kell akadályozni a székelység további kiuzsorázását és ezért a gazdasági fejlesztést csak az állam (önkormányzatok) pénzével s ehhez kapcsolódva egy nagy szövetkezeti összefogással szabad végrehajtani [...] A Székelyföldre csak magyar erőkre támaszkodó pénz kerülhet, idegen tőkét a Székelyföldre beengedni nem szabad [...] A székelységet kárpótolni kell azért az elnyomásért, amelyet eddig elszenvedett s meg kell erősíteni a nagyra nevelt nemzetiségekkel szemben. Kelet kapujában a természeti kincsekben és lehetőségekben gazdag Székelyföldnek tárgyi alapot kell adni a hatalmas ívű fejlődéshez.”²⁵

TÁRSADALMI CSOPORTOK KÖZÖTTI FESZÜLTSEGEK

A társadalmi csoportok konfliktusai, érdekellentétei a sajtó hasábjain is megjelentek – igaz sok esetben inkább homályos utalások, célzások mint konkrétumok feltárása szintjén. A társadalmi és nemzeti szolidaritásra ösztönző sajtó gyakran forgalmazta a visszacsatolás előtti társadalmi kohézió idealizált képét. Egy „bennszülött” csíkszeredai újságíró úgy vélte, hogy a visszacsatolás utáni években a kisvárosi társadalmi élet valósággal szétzüllött, a lélek helyett az anyagiasság járványa pusztít: „amilyen nagyszerű összetartásban éltünk a két évtizedes román megszállás idején, éppen annyira fájdalmasan nem akarunk az orrunknál tovább látni [...] szégyen ide, szégyen oda, valljuk csak be, megbocsáthatatlanul sok energiát pazarolunk el az áskálódásokra.”²⁶ Ez a beállítódás érhető tetten az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület két világháború közötti szerepének és társadalmi összetételének idealizálásában: „Az EMGE osztálykülönbség nélkül varázsolt testvéri közösségbe az erdélyi falu minden dolgos emberét” – mondta az EMGE börvényi gazdanapján egy református lelkész, aki gazdaköri elnök is volt.²⁷ Teleki Béla, az egyesület elnöke úgy vélte, Erdélyben „ezért született meg a falu magyar társadalmi egysége, s ezért dolgozik testvéri közösségben a kisgazda, birtokos, munkás, tanító, vagy pap. Hiszen egyfor-

24 OSzK Kézirattár, Fol. Hung. 3634/2. 9.

25 *Székelység* 1944. 2. sz. 13. A lap Szabó István okleveles gépészmérnök, *A székelység hivatása a Kárpát medencében* című könyvéből idéz részleteket.

26 *Csíki Lapok* 1942. szeptember 27.

27 *Erdélyi Gazda* 1943. augusztus 1. 383.

mán tudják, hogy az amúgy is megfogyatkozott magyar erő mennyire el jelentéktelenedne, ha nem együtt, hanem külön utakon keresnék a boldogulásukat.”²⁸

A visszacsatolás után új jelenség volt a székelyföldi helyi társadalmak szintjén az anyaországból érkezett „ejtőernyősök” és a „bennszülöttek” közötti feszültség. Ennek a viszonyoknak a társadalmi alapja az volt, hogy az „ejtőernyős” általában állami alkalmazott volt, biztos állásba érkezett, miközben a helyiek közül sokan alkalmazás nélkül tengődtek. A bürokratikus állami intézmények hatáskörének kiterjesztésével, az irányítási és felügyeleti szerepkörök, szakterületek elfoglalásával az erdélyi társadalmi szervezetek szerepe összezsugorodott, következképp az erdélyi magyar értelmiség veszített korábbi befolyásából, közéleti súlyából.²⁹ Az írott források a mindennapi együttélésben lappangó ellentétek helyi változatainak elszórt nyomaikat őrizték meg. Egy Csíkszeredába 1941-ben hazalátogató értelmiségi ügy tapasztalta, hogy egykori szülőhelyén a „legkevesebb a megértés az anyaországból idekerült tisztviselőkkel szemben. Valahogy úgy képzeltek el [a csíkszeredaiak – O. S.], hogy állást csak olyan bennszülött kaphat, aki itt szenvedte végig a 22 esztendőt. A tények, szükségességek azonban mást alakítottak ki s az elégedetlenségre vezet. Úgy érzik, hogy az ejtőernyősök – így hívják az anyaországból jöttöket! – nem értik meg őket és nem értenek a dolgaikhoz.”³⁰

Bíró Sándor, a székelyföldi viszonyok jó ismerője *Székely gondok* című írásában a belső nehézségek között is nagy problémának látta, hogy az adminisztrációban dolgozó alkalmazottak nem ismerik a székely nép természetét, gondolkodását: „A székelység a magyar köztudatban a székely írók leírása szerint helyezkedik el. Áll ez nemcsak a trianoni, de a mai Magyarország középosztályára, sőt legtöbbször magára az erdélyi magyar és székely intelligenciára is. Ennek tagjai úgy képzelik el a székelyeket, amint azok Nyíró és Tamási könyveiben szerepelnek [...] A székely nép valóságos képe más és kevésbé idillikus vonásokat mutat [...] Ezt, a valóságnak inkább megfelelő székely természetet kellene ismernie minden székelyföldi hivatalosnak és általa a legmagasabb fórumoknak is. Mert e természet ismerete nélkül nehéz, nagyon nehéz boldogulni a Székelyföldön. Óriási államérdekek fűződnek ahhoz, hogy a székelység a mai rendkívüli körülményeket megértse és a belőlük folyó elkerülhetetlen kellemetlenségeket türelemmel viselje el. Ám ehhez olyan közigazgatási, pénzügyi, stb. alkalmazottak szükségesek, akik a székelység természetét, gondolkodását ismerik és számolnak vele.”³¹ Bíró első és legfontosabb feladatnak a székelyföldi tisztviselők és a székely nép közötti legteljesebb megértés előmozdítását látta, és konferenciát javasolt a tisztviselők részére, ahol „útmutatást nyernének a néppel való bánásmódról vonatkozólag.”³²

Az erdélyi és a trianoni területről érkező hivatalnokok, értelmiségiek közötti társadalmi feszültségek az eltérő kulturális szokások és gyakorlatok reprezentációi-

28 *Erdélyi Gazda* 1943. augusztus 1. 472–473.

29 *Vita* 1991: 161–162.

30 *Csíki Lapok* 1941. november 9.

31 *Magyar Szemle* 1941. XL. kötet 6. (166.) sz. 364.

32 *Magyar Szemle* 1941. XL. kötet 6. (166.) sz. 366.

ban – például a „cím és rangkórság” néven ismert jelenségben – csúcsosodtak ki. Nemcsak a kisvárosi hivatalnokok, hanem az erdélyi főurak is idegenkedve fogadták az anyaországi társadalmi érintkezési szokásokat.³³ Észak-Erdély visszacsatolása után rövidesen belügyminiszteri rendelet jelent meg a címek és rangok anyakönyvi bejegyzésére vonatkozóan. A rendelet kapcsán több székelyföldi megyei lap felemelte szavát a címek és rangok beteges tisztelete ellen: „Az ember megtörli a szemét és a csodálkozástól nem tud hova lenni ennek a rendeletnek az olvasásakor. Világok dőlnek össze körülöttünk, kormányok tűnnek el, hadseregek mérkőznek egymással, de nálunk változatlanul vannak emberek és miniszteri ügyosztályok [...] akik fontosnak tartják az önmagukban is elavult és idejétmúlt címek és rangok pontos sorrendjének megtartását. A kereszténységnek a krisztusi alázatosságot valló és vállaló szellemével mennyire merőben ellentétben áll a címeknek és rangoknak ez a beteges tisztelete, ami csak úgy sugárzik ennek a miniszteri rendeletnek minden szavából [...] az itthoni közvéleménynek is erőteljesen meg kellene egyszer már nyilatkozni a címek és rangok hajhászásának és azok szükségtelen tiszteletének rossz szokása ellen, az »örökségképpen kapott rangok és címek fitogtatása« még az egyházi anyakönyvekben is, nem egy bölcs, kívánatos dolog.” – írta a *Csiki Néplap* 1941 februárjában.³⁴ A probléma az 1941. május 28-án megalakult Erdélyi Párt programjába is belekerült: „akarjuk a társadalmi és hivatali élet formáinak egyszerűsítését, a visszatérést az egyszerűbb ősi magyar életformákhoz. Kisebbségi sorsban megtanultuk címek és rangok nélkül egymásban tisztelni az embert és a magyart. Ezért felemeljük szavunkat a címkórság beteges kinövései ellen.”³⁵ 1942 októberében a Sepsiszentgyörgyön megjelenő *Hétfői Székely Nép*, Makkai János *Urambátyám országa* című könyvéből idéz a cím- és rangkórságot ostorozó részletet: „A cím és rangkórság és az a mód ahogy ma életben van, az urhatnáság és a szolgálkúság tipikus megnyilvánulása [...] Az elméltóságosodás egyenesen elképesztővé vált.”³⁶ 1943-ban a *Csiki Néplap* a szomszéd Udvarhely megyei újságból *Követendő példa* címen az alábbi cikket idézte: „Szakács Zoltán, az Erdélyi Párt Udvarhely megyei szervezetének elnöke, felsőházi tag és az udvarhelymegyei EMGE kirendeltség vezetője, az udvarhelyi *Hargita* című lapban a következő felhívást tette közzé: „A cím- és rangkórságot nem ismertük. Nem kívánjuk ismerni a jövőben sem. A vármegyében kialakult szívélyes közvetlen és mégis tiszteletteljes viszonyt, melynek oly nagy fontossága van – nem engedhetjük címezgetésekkel tönkretenni s korlátozkat emelni gazdáink, párttagjaink s a vezetők közé. Erre való tekintettel a vezetésem alatt álló EMGE kirendeltség és a megyei Erdélyi Párt szervezetében megtiltom

33 Bethlen 1989: 33. Gróf Bethlen Béla emlékiratában erre az időszakra így emlékezett: „1920–1940 között csak kevés magyar ifjú nyert itt egyetemi diplomát. Ezért sok tisztviselőt kellett a trianoni Magyarországról idehozni; ezeknek megvolt ugyan a diplomájuk és többé kevésbé a gyakorlatuk is, de nem volt meg a szükséges nyelvtudásuk és helyismeretük [...] Ők hozták magukkal az »alázatos tiszteletem« köszöntési módot, ami nálunk szokatlan és megszokhatatlan volt. Engem tiszteljenek szeretettel és megbecsüléssel, ha arra munkámmal, magatartásommal és embe riességgemmel érdemes vagyok, de semmi esetre se tiszteljenek alázatosan.”

34 *Csiki Néplap* 1941. február 19. 8 sz.

35 Zathureczky 1942: 214.

36 *Hétfői Székely Nép* 1942. október 26.

a címek használatát. Mindenkit állásának megnevezése szerint kell szólítani (elnök ur, kirendeltségvezető ur, titkár ur, könyvelő ur, stb.) Mindenkit kérek, hogy a velünk való érintkezésben a fentieket figyelembe venni szíveskedjék.”³⁷ Néhány hónappal később a Csík megyei lap a marosvásárhelyi *Székely Szó*ból vett át a cím- és rangkorságot bíráló cikket, amelyben a szerző arra biztatja a lap olvasóit, hogy „üzenjünk hadat ne csak szóval, hanem tettel is a cím és rangkorság túltengésének.”³⁸

A szokatlan érintkezési formákat elutasító erdélyiek attitűdjének önvédelmi funkciója volt. Ennek az attitűdnek az iránya, intenzitása a trianoni területről érkező másság elutasítását, a saját világ védelmét célozta. A címek és rangok elutasításával a behódolást, a tekintélyelvűséget, az autonómiahiányt utasította el az erdélyi közélet. Ugyanakkor a sajátjuknak tulajdonított pozitív interakciós normák (egyszerűség, szívéllyesség, stb.) felmutatása a társadalmi kohézió erősítését célozta. A szimbolikus formák fölötti konfliktusok, feszültségek mögött az eltérő tartalmakból építkező identitások harca zajlott.

A TERMELŐI CSOPORTOK ÉS AZ ÁLLAM

Az állami foglalkoztatottak – ennél fogva az állammal szoros függőségi viszonyban lévő társadalmi csoportok – állammal szembeni viszonyulásától gyökeresen különbözött a termelői csoportok állammal szembeni viszonya. E csoportok önállóságába a hadban álló magyar állam az adózási szabályok változtatásával, a terményárak, munkabérek szabályozásával, terményelvonással, termelési kényszerek bevezetésével, avatkozott be.³⁹ Az állami beavatkozás felforgatta a gazdálkodás hagyományát és szokásrendjét.

A visszacsatolás utáni első időszakban a legtöbb panaszt az új adózási szabályok bevezetése okozta. A merev, centralizált állami irányítás nem volt tekintettel a termelési feltételek regionális különbségeire, a mostohább székelyföldi természeti körülményekre. 1941 decemberében – az egyik EMGE jelentés szerint – a falvakban „a téli idő beálltával mindenütt megelégnkült a gazdaköri élet. A gazdaköri gyűléseken a gazdák mindenütt hálásan emlékeznek meg a földművelésügyi kormányzat jóakarataról és nagy boldogsággal könyvelik el az elmúlt esztendő különböző akcióinak nagy eredményeit.”⁴⁰ A jelentés arról számolt be a továbbiakban, hogy a gazdák a kormányzat jóakarata ellenére is helyzetük romlását tapasztalták: „Az impérium változásával a gazdák helyzetük javulását várták. E helyett az még nehezebb lett [...] Gazdáink emlegetik, hogy múltban minden háború a gazdák jövedelmének fokozódását jelentette, mert a takarmányok és a vágómarhák ára emelkedett a nagyobb kereslet miatt. A háború ideje alatt a gazdák megfizették adósságai-

37 *Csíki Néplap* 1943. május 26.

38 *Csíki Néplap* 1943. augusztus 4.

39 A gazdatársadalom új termelési körülményekhez való viszonyulását, valamint a falusi mindennapok hangulatát közvetítő legkomplexebb írásos dokumentumok a rendelkezésre álló forrástípusok között, a székelyföldi EMGE kirendeltségek vezetőinek havonta a minisztériumhoz küldött jelentései.

40 MOL K. 184 1941. 46. 126014. Az EMGE 1941. december havi jelentése. 25.

kat, földvásárlásokat eszközöltek. A helyzet ma fordított. A gazdasági termények és az állatárak rögzítve vannak, míg ezzel szemben az ipari cikkek árai ugrásszerűen emelkednek. Ez a helyzet a gazdaközönség eladósodására vezet, és kérdéses, hogy a háború után milyen áldozatokkal tudja a gazdatársadalmat a kormány újra talpra állítani. Súlyosan érinti gazdáinkat az árkormánybiztosság ármegállapítása, amellyel soha gazdáinkat, vagy azoknak érdekképviselőt meg nem kérdezte [...] Az adókvetéseknel az adókvető hatóságok ezeknek a gazdaságoknak a ráfizetéses üzemét nem vették figyelembe, az összes adókvetésnél az anyaországban szokásos terméseredményeket és jövedelmezőséget vették alapul és ennek alapján oly súlyos adókat vetettek ki, amelyeket a gazdák, de legfőképpen a középbirtokosaink megfizetni nem tudnak. Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a középbirtokosok megmaradt szerény társadalmi a tönk szélén áll. Hitelhez a legkritikább esetben jutni, mezőgazdasága nem jövedelmez ilyen árpolitika mellett.”⁴¹

1942 januárjában „egész Erdély területén kikézbésítették a gazdák kezeihez az adókvetések. A gazdák mindenütt nagy megdöbbenéssel azt tapasztalták, hogy az újonnan kivetett adók többszöröse a múltban a románok által kivetett adóknak. Erdélyi gazdáink igaz magyar szívvel és lélekkel igyekeznek adófizetési kötelezettségeiknek eleget tenni, de elszomorodott szívvel látják, hogy ezeket az adókat huzamosabb időn keresztül teljes anyagi tönkremenetelük mellett fogják csak teljesíteni [...] Az adókvető hatóságok nem voltak tekintettel arra, hogy az 1941-ik esztendő, de az azt megelőző 1940-es esztendő is katasztrófálisan rossz volt, ötven év óta a gazdákat annyi elemi csapás nem érte, mint amennyi a két utolsó esztendőben.”⁴²

Nemcsak a terményekre, földekre kirótt adó mértékét tartották túlzottnak a székelyföldi gazdák, hanem a házadókat is. Az EMGE kirendeltségek vezetői a székelyföldi törpebirtokosok védelmében a házadók csökkentését kérték a kormányzattól.⁴³

Az új adózási szabályok mellett a másik állami beavatkozási forma a termelési viszonyokba történő a mezőgazdasági ár- és bérszabályozás volt. A vármegyei gazdasági munkabér-megállapító bizottságok részletes utasításokat közvetítettek a járási főszolgabírói hivatalokhoz, ahonnan továbbították a községek vezetőségéhez. A bérmegállapítás a munkafajtákra, munkaidőre, a munkavállalók (pl. nőtlenek, családfenntartók) osztályozására is vonatkozott. A munkabér-megállapító határozatban foglalt munkabérek be nem tartása kihágásnak számított, és „600 P-ig terjedő pénzbüntetéssel büntethető” (ez az összeg kb. 20 havi gazdasági cselédbérnek felelt meg).⁴⁴

A munkabérek megállapításában az adminisztratív rendelkezések nem álltak összhangban a hagyományosan kialakult regionális cserefeltételekkel. Alkalmazásuk megzavarta, feszültségekkel terhelte az egyazon településen belüli foglalkozási csoportok közötti társadalmi kapcsolatokat.⁴⁵ Az EMGE aktivisták a kialakult hely-

41 MOL K. 184 1941. 46. 126014. Az EMGE 1941. december havi jelentése. 28–29.

42 MOL K. 184 1941. 46. 126014. Az EMGE 1941. december havi jelentése. 55.

43 MOL K. 184 1942. 46. 126014. 200.

44 *Udvarhely Vármegye Hivatalos Lapja* 1941. 111.

45 A gyergyócsomafalvi gazdaköri elnök helyzetjelentése a maximált mezőgazdasági terményárak és a kisiparosok szolgáltatásai közötti nagy különbségekről tudósított: „a gyergyói ipartestület megállapította a munkabéreket 1941 júliusában. A szabók egy condrakabát csinálásáért 20–25 pengőt,

zet rendezésére igyekeztek közbelépni a gazdák érdekében a kormányzati szerveknél: „Rendkívüli sérelme a gyergyószentmiklósi gazdaközönségnek az, hogy a városban lévő kisiparosok, akik bár véreikből valók a háznál készített szekér fa alkatrészek vasalását megtagadják. Hozzáértő székely gazda, saját maga faragja meg és készíti elő a szekéralkatrészeket, amit ottani kisiparosok, főképp a kovácsok minden rendelkezés megkerülésével, arra való hivatkozással, hogy azt a szekéralkatrészt nem szakember vagy mester faragta ki, nem hajlandók bevasalni, sőt még feljelentéssel is fenyegetőznek. Kívánatos volna egy általános rendelkezés kiadása, gyors intézkedés az ilyen egyéni kartellszerű megállapodások megszüntetése érdekében. Az amúgy is nagy nehézségekkel küzdő, gazdaságilag leromlott kisgazda nem fizetheti meg minden egyes famunkáért a magas bért, amelyet ma a falusi kisiparosok minden indok nélkül felszámítanak.”⁴⁶

Az EMGE jelentései a gazdaságok jövedelmei és kiadásai közötti nagyfokú aránytalanságokról szólnak: „a lakosság ellátása a lisztjegyrendszer bevezetése óta zavartalan, azonban a rossz termés következtében sok olyan gazda van, aki az idén ellátásra szorul. Általában az egész visszatért területen a legnagyobb hiány a lábbeli beszerzése terén mutatkozik. Soha nem tapasztalt mértékben nyílt széjjel az agrároló. Míg a kisemberek által termelt burgonya, zöldségfélék, tej, stb. a legszigorúbban maximálva vannak, addig éppen a kisgazdák által igényelt közszükségleti cikkek, ruházat, patkolás, szekérmunka, stb. olyan mértékben drágult meg és olyan aránytalanlanná vált, ami eddig még nem volt tapasztalható. Ez a tünet nem egészen indokolatlan elkeseredést okoz gazdáink körében.”⁴⁷

A hadban álló, központosító állam gazdaságpolitikájában az ágazati elsőbbség az ipari termelésé volt, ez a helyzet az árpolitikában azt jelentette, hogy az építkezéseknél, iparban dolgozók munkabérei magasabbak voltak a mezőgazdasági munkabéreknél. A mezőgazdasági terményárak és ipari cikkek árainak „nívelálására” – a gazdálkodók mély elégedetlenségére – nem került sor: „Az ipari cikkek árának már többször beígért nivelálása még mindig nem történik meg. Az újságokban időnként megjelenő olyan értelmű cikkek, hogy leszállítják az ipari árakat csak elkeserítik a mezőgazdákat, s a mezőgazdasági munkásokat, a való helyzet pedig az, hogy ipari vonalon állandó áremelkedéssel kell számolni. A takarmányárak és az ipari árak közötti hallatlan nagy különbség nagyon érzékenyen érinti a gazdákat, emiatt sok panasz érkezik, de nagy nyomorúságot okozott, ahol a szorgalmas munka alapján nem ezt érdemelnék meg.”⁴⁸

a csizmadiák egy bakancs készítéséért 60–70 pengőt, egy pár férfi csizma készítéséért 90–100 pengőt kérnek. Egy nagycsaládú gazda nem kap elegendő jegyet, így jegy nélkül egy pár lábbeliért 5–8 pengővel többet kell adjon. Ennek ellenére a krumpli vékája 1 pengőre van maximálva, tehát egy pár csizmáért 90–100 véka krumplit kell adjon. Egy pár állattal egy fuvar 8–10 pengő, ha sokáig így megy, akkor a gazdák teljesen tönkre mennek. Mindezekre sürgős intézkedést kérnek.” MOL K. 184. 1941 41. 73126. iktsz. 7642. Részlet az EMGE 7-es számú mezőgazdasági jelentéséből.

46 MOL K. 184. 1941 41. 73126. iktsz. 7642. Az EMGE 7-es számú mezőgazdasági jelentésének kivonata.

47 MOL K. 184. 1941 41. 73126. iktsz. 7642. Az EMGE 7-es számú mezőgazdasági jelentésének kivonata: 14.

48 MOL K. 184. 1941 41. 73126. iktsz. 7642. Az EMGE 7-es számú mezőgazdasági jelentésének kivonata: 321.

A gazdálkodókra nézve kedvezőtlen árviszonyokért a mezőgazdasági szakemberek, propagandisták véleménye szerint a Közellátási Minisztériumot terhelte a felelősség. Egy EMGE alkalmazott úgy látta, hogy „A M. Kir. Közellátásügyi Minisztérium – árhivatalán keresztül – a gazdák felett élet és halál ura [...] Hiába minden igyekezet, hiába a kormányzat részéről minden áldozat, ha a mezőgazdaságot legközelebről érintő kérdésekben mint a vetőmag és a mezőgazdasági terményárak megállapítása olyan intézmények kezében van, amelyekbe az agrárpolitika hivatott tényezői vajmi kevés beleszólással rendelkeznek.”⁴⁹

Az állami árszabályozás kiterjedt a kisgazdaságokban előállított minden terményre, állati termékre. A hatósági árszabályozás bevezetése után azonnal kialakult a *kettős árrendszer*. A parasztek ellenálltak, a piacokon hiány jelentkezett. Azok a termelők, akik a hatósági árakat figyelmen kívül hagyva a helyi piacokon szabad áron próbálták terményeiket értékesíteni, hatósági szemszögből törvények ellen vétő, „árdrágító” bűnösöknek, ügyfeleik pedig bűnrészeseknek minősültek. Gyakran panaszkodtak a gazdák a beszolgáltatott termények túlzott leszázalékolása miatt. 1942 tavaszán Csík vármegye közgyűlésén a kászoni képviselő beszámolója szerint a termés nagy részét „a gazdaközönségnek be kellett szolgáltatnia. Sok a panasz a Hombár ellen, amely a beszolgáltatott gabonamennyiségnek negyven százalékát leütötte. Állításának igazolására elővett és bemutatott egy darab kenyeret, amely 40 százalékban a kifogásolt, egészében bevehetőnek nem minősített gabonából készült. Amelyik gabonából olyan kenyeret lehet sütni, mint a megmintázott kenyér, abból 40 százalékot leütni nem szabad”.⁵⁰

Az állam és a termelő társadalom viszonyát, a társadalmi rétegek állammal szembeni bizalmatlanságát jelzik a hatalmi kezdeményezésekre adott válaszok is. Az 1942. elején kibocsátott Erdélyi Nyereménykötvényből a székely falvakban kevesen vásároltak, sőt Udvarhely megyében megtörtént, hogy három bikafalvi gazdát azért büntettek, mert a „kötvény jegyzése ellen izgattak a községben tartott gyűlésen, s a magyar állam ellen becsmérlő kifejezéseket használtak, majd botrányos ordítózással megzavarták az egész gyűlést. Az ügy a szolgabíróság elé került, amely a megtévedett három rossz magyart internálásra ítélte.”⁵¹

A kormány 1943. végén „búzakölcson” címen értékpapírokat bocsátott ki. A *Csíki Néplap* cikkírója szerint ekkor „az országban mindenütt pénzbőség van. Minden társadalmi réteg – az egy hivatalnoki osztály kivételével – bővében van a pénznek [...] ennek dacára ezek a böpénzü társadalmi rétegek nem verik le egymást a búzakötvényekért.”⁵²

A törvényszéki büntetésekről szóló híradásokból arra következtettünk, hogy a mezőgazdasági termények szabadpiaci ára általában a hatósági ár két-háromszorosa volt. A megyei lapokban gyakoriak ebben az időben az egyoldalúan csak a parasz-

49 MOL K. 184. 1941 41. 73126. iktsz. 7642. Az EMGE 7-es számú mezőgazdasági jelentésének kivonata: 142–143.

50 *Csíki Néplap* 1942. május 20.

51 *Hargita* 1942. január 16.

52 *Csíki Néplap* 1944. január 26.

ti „kapzsiságot”, az árdrágítás „hiénáit” látó-ostorozó hangvétellő hírlapi cikkek. Ezekben az írásokban általában a szűkölködő hivatalnokí-értelmiségi réteg hallatta hangját. A hadigazdálkodás igényelte fokozott elvonás és a romló életkörülmények hatására növekedtek a társadalmi csoportok közötti feszültségek.

Az adózás, árszabályozás és beszolgáltatás mellett a más beavatkozási formák-ból a gazdálkodás szokásrendjébe az ugarhagyó nyomásrendszer felszámolására tett kísérleteket, és az ipari növények termesztésének szorgalmazását említjük.

A földművelésügyi minisztérium 259.380/1942 sz. rendelete a nyomásos gazdálkodás megszüntetésére irányuló helyi (községi) eljárások megindításáról rendelkezett. Eszerint kérhette a nyomásos gazdálkodásban érdekelt birtokosoknak a birtokarány szerinti 1/10-ed része, de kérelem nélkül elrendelhetette a miniszter is.⁵³

Egyes községek vezetése még 1943-ban sem akart lemondani a hagyományos földhasználati formáról: „a mai idők és a mezőgazdaság által meg nem engedhető káros ugargazdálkodás a vármegyében csak Csíkcsatószeg, Csíksgentgyörgy és Kásgzonaltíz, Feltíz, Impér községek gazdaközönsége által van továbbra is fenntartva. Ezen községek birtokossága által hozott határozatokat a kir. gazdasági felügyelőség megfellebezte” – jelentette Csík megye alispánja.⁵⁴

A kormányzat az ipari növények közül a cukorrépa, olajos magvak és textilnövények (kender, len) termesztését támogatta és rendeletileg is szabályozta. Ezek termesztése egyes vidékeken nehezen tört utat, más helyeken – mint pl. a Gyergyói medencében a lentermesztés – könnyebben tértek rá a gazdák az új növények meghonosítására.

1940–1944 között a Székelyföldön az új országhatárok keretében az állam–társadalom viszonyban, illetve a társadalmi csoportok közötti viszonyokban a feszültségek, konfliktusok elkerülhetetlenek voltak. A Székelyföld a II. bécsi döntés után súlyosabb modernizációs deficittel egyesült a trianoni Magyarországgal, mint amilyen mértékű az első világháború után jellemezte. A kormányzatok az erdélyi területek és a trianoni Magyarország közötti fejlődésbeli különbségeket igyekeztek kiegyenlíteni, de a modernizációs törekvések hatékonyságát korlátozta a visszacsatolást rövidesen követő hadigazdálkodás. Az elmaradott országrészt támogató, segélyező, modernizáló állam fokozatosan a javakat elvonó, fogyasztást korlátozó szerepekbe kényszerült.

Dolgozatunkban az államhoz fűződő függőségi kapcsolatok szempontjából két markánsan elkülönülő társadalmi réteg viszonyulásmódjait emeltük ki: a köznévelményformáló elit, a közéleti fórumokon megszólaló értelmiségiek, állami adminisztrációban dolgozó hivatalnokok, kispolgári foglalkozásúak és a termelésből élők differenciált rétegének viszonyulásait. Az előbbi társadalmi csoport szoros egzisztenciális függőségben élt az állammal, szimbolikus magatartásmódokkal és nyelvi eszközökkel fejezte ki az állami akciókhoz, beavatkozási formákhoz való viszo-

53 *Budapesti Közlöny* 1943. január 21.

54 *Csík vármegye Hivatalos Lapja* 1943. 14. sz. 86.

nyát: azonosulását vagy elhatárolódását. Beállítódásait próbálta kiterjeszteni, elfogadtatni más társadalmi csoportokkal is. A mezőgazdasági termelők – szembesülve a javak átadásának kényszereivel – ellenálltak az államhatalom akaratának.

A két – függőségi viszonyait tekintve eltérő helyzetű – társadalmi réteg cselekvései és a nyelv szintjén megfogalmazott viszonyulások tartalmi üzenetei néha egymásba simultak, máskor ellenkező előjelűek voltak. A csoportokon belüli feszültségek forrásait a társadalmi pozíciókért folyó versengés, és az állami újraelosztásból való részesedésért folytatott harcok jelentették. Ez a harc felerősítette a kulturális, habituális különbségeket, ami esetenként területi, regionális feszültségekben jelentkezett.

FORRÁSOK

Magyar Országos Levéltár (MOL) K szekció, 184. Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület jelentései
Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fol. Hung. 3634/2.

Budapesti Közlöny (1943)
Csík vármegye Hivatalos Lapja (1941–1943)
Csíki Lapok (1941–1942)
Csíki Néplap (1941–1944)
Erdélyi Gazda (1943)
Gyergyó és vidéke (1943)
Hargita (1942)
Hétfői Székely Nép (1942)
Hitel (1940–1944)
Magyar Szemle (1941)
Székely Közélet (1940)
Székelyföld (1998, 2003)
Székelység (1944)
Udvarhely Vármegye Hivatalos Lapja (1941)

HIVATKOZOTT IRODALOM

Ablonczy Balázs 2004: Teleki Pál nemzetről és társadalomról – visszacsatolások előtt és után. In: *Nemzet a társadalomban*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 151–170.
Bethlen Béla 1989: *Észak-Erdély kormánybiztosa voltam*. Zrínyi Kiadó, Budapest
László Dezső 1944: A képviselőház és Erdély. *Hitel* 1944. január.
Oláh-Gál Elvira 1998: Adalékok a Csíki Magánjavak történetéhez. *Székelyföld* II. évf. 10 sz. 77–86.
Olti Ágoston 2003: Adalékok a Csíki Magánjavak második világháború utáni történetéhez. *Székelyföld* VII. évf. 11 sz.
Vita Sándor 1991: *Metamorphosis Transylvaniae. Hitel 1940–1941/3–4. Újraközölve* In: *Hitel*. Kolozsvár 1935–1944. I. kötet. Bethlen Gábor Könyvkiadó. Válogatta: Záhony Éva.
Zathureczky Gyula 1942: *Metamorphosis Transylvaniae. Hitel* 6. évf. 1941–1942. 2.